

Cuestión teórica nº8

As crises baixomedievais (crises demográficas, problemas sociais, o caso galego: as revoltas irmandiñas do século XV).

A resposta básica debe incidir nos seguintes apartados:

- Contextualización da Baixa Idade Media nos séculos XIV e XV.
- Os factores explicativos da crise demográfica: conxunción de malas colleitas e chegada da peste negra.
- A relación entre diminución da poboación, descenso da produción e incremento dos prezos.
- A reacción dos grupos nobiliarios ante a nova situación: malos usos e abusos.
- As revoltas irmandiñas como exemplo de levantamento antiseñorial.

Para ter cualificación de notable ademais de facer referencia ás cuestións básicas, debe explicar cunha certa profundidade polo menos unha delas. Para sobresaliente, ademais de facer referencia ás cuestións básicas, debe afondar nunha ou explicar con certa profundidade polo menos dúas delas.

Nos séculos XIV e XV deuse a crise do feudalismo co seguinte desenvolvemento:

- Causas:
 - Aumento da poboación no século XIII
 - Desequilibrio poboación-recursos
 - Cambio climático: veráns podres
 - Malas colleitas
 - Desnutrición da poboación
 - Peste Negra (1348-1351)
- Consecuencias:
 - Mortalidade catastrófica
 - Despoboación
 - Diminución da man de obra campesiña
 - Redución da produción agrícola
 - Aumento dos prezos → Crise económica
 - Miseria dos pobres
 - Persecución minoría xudía → Crise social
 - Caída das rendas feudais
 - Rebelións nobiliarias contra os reis → Crise política
 - Aumento da presión feudal contra os campesiños
 - Levantamentos campesiños antifeudais → Crise total

Os séculos XII e XIII foran de expansión económica en toda Europa e tamén nos reinos hispánicos. Pero a chegada a Occidente dunha terrible epidemia, coñecida como a Peste Negra (1348), inaugurou unha etapa de catástrofes demográficas, crises agrícolas e enfrontamentos sociais. Na Península, xa entre 1310 e 1346, unha sucesión de malas colleitas provocou a desnutrición da poboación, sobre todo entre as clases máis desfavorecidas. Sobre esta poboación mal alimentada e falta de defensas, a chegada da Peste Negra ocasionou unha gran mortalidade.

A Peste azoutou a meirande parte do continente europeo. Seica a enfermidade se orixinou en Asia e chegou a Italia e mais ao resto do Mediterráneo como consecuencias dos intensos contactos comerciais. Dende a costa espallouse ao resto do continente. O impacto demográfico da Peste foi moi importante nos reinos da Coroa de Aragón, especialmente en Cataluña, onde a poboación diminuíu case un 40 % entre a segunda metade do século XIV e todo o século XV. A Coroa de Castela coñeceu tamén os efectos da Peste, pero en menor medida. Alí a poboación descendeu aproximadamente nun 25 % e recuperouse antes.

A diminución do número de campesiños implicou o abandono de moitas explotacións agrícolas e unha baixada da produción. En Castela déronse numerosos despoboados e en Cataluña apareceron os chamados “masos rónecs” (casas de labregos abandonadas). Á diminución da man de obra seguiu unha redución da produción agrícola e un aumento dos prezos. Como consecuencia disto reducíronse as rendas señoriais e os nobres reaccionaron en dúas direccións: engrandeceron os seus dominios mediante novas concesións de terras que conseguían exercendo presión sobre os reis e endureceron as condicións dos campesiños á vez que se impoñían novos impostos (malos usos).

Como consecuencia disto reducíronse as rendas señoriais e a nobreza impuxo novos impostos. O descontento dos campesiños polo aumento dos prezos e o endurecemento da servidume provocou moitos levantamentos contra a nobreza. En Cataluña, os remensas (campesiños adscritos á terra) organizáronse nun gran sindicato remensa, subleváronse contra os señores e esixiron a anulación do réxime señorial e a fin dos malos usos. En Galicia tivo lugar a rebelión dos irmandiños (1467-1469). Os campesiños, pero tamén o pobo raso das cidades, parte dos artesáns e os fidalgos erguéronse contra os abusos señoriais. Crearon a Santa Irmandade e protagonizaron unha guerra contra a nobreza, destruíndo castelos e esixindo a devolución das terras confiscadas pola nobreza. Pero a unión dos nobres acabou sometendo aos campesiños rebeldes.

Nas cidades houbo un descenso da demanda dos produtos manufacturados, que encareceran o seu prezo, o que dificultou a súa exportación, agravada polo colapso do comercio internacional. A diminución dos intercambios implicou a ruína de moitos comerciantes e artesáns. Nas cidades, a escaseza de produtos e a suba dos prezos agrícolas dificultou o abastecemento, sobre todo das clases populares, que expresaron o seu malestar en forma de revoltas urbanas. Nalgunhas cidades, como Barcelona, o pequeno artesán enfrontouse aos poderosos en demanda de reformas económicas e reclamou participar no goberno da cidade. Noutras cidades o malestar social desembocou en moitas ocasións en asaltos ás xudarías (progroms).

Por último, no ámbito político, abriuse un período de loitas e conflitos entre a monarquía, que quería impoñer a súa autoridade, e as clases privilexiadas, que se negaban a ver reducida a súa influencia e as súas prebendas.

En Castela, os nobres quixeron afianzar o seu predominio na sociedade e impoñerlles a súa vontade aos monarcas. A alta nobreza e a Igrexa opuxéronse a Pedro I de Castela (1350-1369) porque os quixo someter e apoiaron ao seu medio irmán Henrique de Trastámara. Tras anos de guerra civil, entre 1369 e 1379, o bando nobiliario conseguiu vencer e proclamouse rei a Henrique II, que iniciou a dinastía Trastámara en Castela. O novo rei quixo agradecer o apoio da nobreza, concedéndolles importantes privilexios (as chamadas mercés henriqueñas), pero ao mesmo tempo intentou crear un núcleo forte de fieis (A nobreza de servizo) en detrimento da vella nobreza de sangue, que aumentara o seu patrimonio e mais o seu poder grazas, precisamente, ás mercés henriqueñas.

Para reforzar o poder real, mediante a centralización política, limitáronse as funcións das Cortes, que dende 1396 unicamente votaban subsidios para a Coroa. Tamén se impulsou o desenvolvemento de institucións reais coa creación da Audiencia en 1371 e a reforma do Consello Real en 1385, como órgano asesor do rei. A nobreza non aceptou e enfrontouse ao aumento do poder da monarquía.

Entre 1419 e 1479 formáronse numerosos bandos nobiliarios, a miúdo enfrontados entre eles. O enorme poder da nobreza e os abusos que cometía, impoñendo novos tributos e confiscando propiedades, levou os campesiños a reclamaren a protección real fronte ás bandeirías nobiliarias. Do mesmo xeito, para defender os seus intereses fronte á nobreza, nas Cortes de Burgos de 1315 as cidades e vilas crearon a Irmandade Xeral.

A conflictiva situación converteuse no reinado de Xoán II (1406-1454) nunha nova guerra tras a morte do que fora rexente durante a súa minoría de idade, Fernando de Antequera. Durante a súa rexencia formárase un importante bando nobiliario (o dos chamados "infantes de Aragón"), integrado polos fillos de Fernando, que se opoñían a Xoán II. Enfrontáronse tres sectores: os partidarios da monarquía, encabezados por Don Álvaro de Luna, os infantes de Aragón, que eran vistos en Castela como estranxeiros, e a alta nobreza castelá. O resultado foi favorable a alta nobreza castelá e a aristocracia seguiu a dominar en Castela en tempos de Henrique IV (1454-1474). Durante o seu mandato afundiuse a autoridade real e a anarquía espallouse por todo o reino. Á súa morte a súa irmá Isabel foi proclamada raíña co apoio da nobreza, logo de derrotar a súa sobriña Xoana, alcumada a Beltranexa, noutra guerra civil entre 1474 e 1479.

No reino de Galicia, as dificultades vividas durante o século XIV provocaron unha diminución das rendas dos nobres. Para compensar esta perda de ingresos, actuaron con violencia usurpando bens, impoñendo protección aos mosteiros e igrexas e esixindo novas taxas e tributos á poboación. Ao mesmo tempo, enfrontáronse entre eles e realizaron numerosas expedicións de saqueo, refuxiándose logo nas súas fortalezas.

Os reis permitiron a formación de irmandades (asociacións de persoas, grupos ou concellos ligados por un xuramento de fraternidade e de axuda mutua) para defender os dereitos e liberdades e opoñerse os abusos, violencias e arbitrariedades dos poderosos nobres e bispos. A acumulación das tensións no campo e nas cidades desembocou nas dúas guerras ou revoltas irmandiñas, que foron os movementos ou conflitos nos que os

campesiños e os habitantes das cidades formaron unha irmandade coa que pretendían eliminar a violencia dos señores e os abusos que estaban impoñendo.

A Primeira Guerra Irmandiña protagonizouna en 1431 unha irmandade chamada A fusquenlla, dirixida polo fidalgo coruñés Roi Xordo, que se ergueu en 1431 nas bisbarras de Pontedeume e Betanzos contra os malos tratos que aturaban os vasallos de Nuño Pérez de Andrade o Malo. Aínda que chegou a afectar aos bispados de Lugo e Mondoñedo, as tropas de Andrade, do rei e do arcebispo de Santiago esmagaron a revolta.

A Segunda Guerra Irmandiña (1467-69) tivo máis entidade e afectou a case toda Galicia. Tivo un carácter de guerra civil na que se viron envoltos a meirande parte dos grupos sociais. Os irmandiños organizábanse na Santa Irmandade Xeral e contaron co apoio de varias cidades e vilas. Os seus 80.000 irmáns estaban abandeirados por Alonso de Lanzós. Eran campesiños, burgueses e fidalgos. Destruíron máis de cen castelos e fortalezas nobiliarias e puxeron en serio perigo o sistema establecido pois querían acabar co feudalismo. Moitos nobres fuxiron de Galicia e concertaron cos reis de Castela e Portugal a reacción para combateren este conato de revolución. Os Irmandiños foron derrotados polo exército de Pedro Madruga e do Mariscal Pardo de Cela na batalla de Cacheiras, preto de Santiago, e moitos campesiños foron castigados a reconstruír as fortalezas que destruíran.

Á derrota dos irmandiños contribuíu a superioridade dos exércitos nobiliarios, os diferentes intereses dos grupos que se xuntaron na irmandade, a violencia dos campesiños e os seus intentos de transformación da sociedade. Clérigos e fidalgos, que inicialmente apoiaron a revolta, temerosos de perder a súa posición na sociedade, chegaron a un acordo cos cabaleiros, abandonando a irmandade a cambio de que lles respectasen a vida e os bens.